

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

2
1905

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ÉDITIONS

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.Υ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟ ΕΘΟΣ ΤΟΥ ΜΑΣΧΑΛΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΜΑΝΙΑΤΑΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Γνωστή είνε εκ τῆς ιστορίας ἡ ἐν ἔτει 1415 ἐπίσκεψις τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἧς ἤρχεν ὡς δεσπότης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου Α' Παλαιολόγου ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Θεόδωρος Β'. Διαμείνας δὲ ὁ Μανουὴλ ἐν ὄλον ἔτος ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1416 συνετέλεσε πολλαχῶς εἰς τὴν βελτίονα διαρρύθμισιν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ πραγμάτων, οὐ μόνον τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου ἐκ νέου τειχίσας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν πολλαχῶς διὰ διαφόρων διατάξεων συντελέσας.

Ὅσα δὲ ἤδη ἐγινώσκομεν περὶ τῶν εὐεργετημάτων τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐπισκέψεως τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ἐπικυροῦνται καὶ πλουτίζονται διὰ δύο νέων πηγῶν, ἃς ἀνεῦρον τῷ 1903. Εἶνε δὲ αὗται πρῶτον μὲν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη Ἰσιδώρου ἱερομονάχου τοῦ ἔπειτα Μονεμβασίας, ἧς ἐξέδωκα ἤδη μικρὸν ἀπόσπασμ' ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἐν Οἰτύλῳ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας σωζομένας ἐπιγραφὰς¹, δεύτερον δὲ ἀνέκδοτος λόγος Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου ἐπιγραφόμενος « Σύγκρισις παλαιῶν ἀρχόντων καὶ νέου, τοῦ νῦν αὐτοκράτορος » καὶ ὑποκείμενον ἔχων τὸ ἐγκώμιον τοῦ Μανουὴλ.

Καὶ ἡ μὲν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰσιδώρου ἐπιγράφεται « Τῷ βασιλεῖ

¹ Νέου Ἑλληνομνημῆσιος Τόμ. Α' σ. 269.

κῦρ Μανουὴλ » καὶ περιέχεται ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 914 Vaticanus Graecus, ἐξ οὗ ἀντέγραψ' αὐτὴν τε καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ. Ἐν ταύτῃ δὲ ὁ Ἰσιδωρος διηγεῖται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τῶν κατοίκων τοῦ Οἰτύλου·

Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν εὐθὺς μετὰ κρότων καὶ ἰπαινῶν καὶ λαμπρᾶς τῆς εὐφημίας τὸ σὸν ἰσθῶν ὄνομα, εὐεργέτην δέ σε καὶ πολιοῦχον καὶ σωτήρα τοῦ σφῶν ὠνόμαζον γένους. Ἐξ οὗτου γάρ, ἔφασκον, κατῆρες παρὰ τὴν Πέλοπος, τὸ τούτων ἐστώρεσας φρόνημα, λέλυται δὲ ἐκεῖνα τὰ πρῶην δεινὰ, καὶ οὐθ' υἱὸς ἐτι ξίφος ἐγύμνωσε κατὰ πατρός, οὐτ' αὖ πατὴρ κατὰ παιδὸς τὴν χεῖρα ἐμόλυνεν, ἀλλ' οὐδὲ ἀδελφὸς ἐπ' ἀδελφῷ, οὐδ' ὤρμησεν ἐτι γείτων κατὰ γείτονος, οὐδ' ἐτι μετὰ τὴν σφαγὴν δάκτυλον ἢ μέλος ἕτερον ἀποκόψας τοῦ κειμένου, τοῦτο παρὰ τὸν πότον τῇ κύλικι βάπτων προπίνει τοῖς φίλοις, τοῦτο δὲ τὸ ἐκεῖνοῖς πάλαι φίλον καὶ σύνηθες.

Ἐν δὲ τῷ ἐγκωμίῳ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου, ἀντιγραφέντι ὑπ' ἐμοῦ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 817 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γεγραμμένου τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, ὑμνολογουμένου τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς προγενεστέρους αὐτοκράτορας, λέγονται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε περὶ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπισκέψεως αὐτοῦ·

Ἐπειτα μετὰ βραχὺν τινα χρόνον τοῦ καλοῦ δεσπότη καὶ φίλου καὶ ἀδελφοῦ τῇ γῆ τὸ οἰκεῖον ἀποδύοντος, αὐτὸς ἐπισκεπτόμενος παρ' ἐγένετο τῇ¹ νήσῳ, καὶ τα εἰκότα πάντα πεποιημένος τῷ ἀδελφῷ ὅσα περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα τίμια πάντως ἦν, καὶ τῷ τόπῳ βουλευέται χαρίσασθαι κάλλιστα, ἐν ᾧ γένος οὐ μικρὸν οὐδ' ὀλίγον² Ἑλλήνων οὐκ ἀσφαλεῖ³ γλώττη χρώμενον, λόγῳ μὲν εὐσεβεῖς, ἔργῳ δὲ πᾶν ἄθεοι⁴ καὶ θηρίων ἀπάντων ὠμότεροι, μήτε θεῶ μήτε φύσεως ὄροις πειθόμενοι, ἀλλὰ πλεονεξία καὶ ἀρπαγῆ⁵ καὶ τοῖς τῶν ὁμοφύλων αἵμασι χαιρόντες, ἀνδραποδιστὰς περὶ κακίας ἄθλων μιμούμενοι, στεφανηφο-

¹ Τὸ ἄρθρον λείπει ἐν τῷ κώδικι

² ὀλίγον

³ ἀσφαλῆ

⁴ ἄθεον

⁵ ἀρπαγῆ

ροῦσιν ἀσίβειαν αὐτοὺς προσπερβάλλοντες ¹. Κακείνοι μὲν ἴσως ² κατ' ἄλλοτριῶν συντίθενται, οὗτοι δὲ κατὰ τῶν ὁμοφύλων οὐ μόνον, ἀλλὰ συγγενῶν, φίλων, γνησίων καὶ τέλος αὐτῶν, ὧ τοῦ θαύματος, τῶν φιλτάτων, οὐ ³ τί ἂν ἀτοπώτερον ⁴ εἴη. ὡς ταχύτατοι μὲν εἰς ὄργην ἀμείλικτον, ἀπαραίτητοι δὲ [εἰς] κακίαν· πνεὶ γὰρ ὁ ἐν ἐκάστῳ θυμὸς ἄχρις ἂν τελεσθῆ καὶ τῷ πάθει λυττῶντες ⁵ ἀκαθέκτως ἤδη τοὺς φόνους προσφέρουσιν ⁶ ἢ μόνον ὠνομασμένοις ⁷ ἀντίμερον (;) ζωπυροῦντες καὶ ἀναφλέγοντες τὴν ἰκθυμον. ἐπιθυμίαν ἢ θυμὸν ἄλογον, αἰεὶ μὲν ἀπειρῶντο, αἰεὶ δὲ τῶν βουλευμάτων ἐτύγγανον καὶ εἰ μὴ βίᾳ καὶ φανερώς γένοιτο, ἐξ ἐπιβολῆς ἀνάγκη ταῦτα γενέσθαι. Τὸ δὲ ἦν ὡς ὁμνῦναι μὲν ἀρχὴν ἰβουλεύοντο οὐ κλοπᾶς, οὐχ ⁸ ἱεροσυλίας οὐδὲν ἕτερον ὁμοιότροπον, ἀλλὰ σφαγᾶς, ὃ τῶν ⁹ ἄλλων οἰκτρότερον, εὐορκίας ¹⁰ δὲ πρόφασιν τὸ πρᾶγμα πεπονημένοι ¹¹. Ὁ δ' ὄρκος ἀπλοῦς ¹² μὲν ὁμοφροσι καὶ ὁμοφύλοις, βεβαιῶν ὡς ἡ ¹³ μέρη τάναντία ἢ σφᾶς ¹⁴ αὐτοὺς ἀνάγκη θανεῖν, πολλαπλοῦς δὲ καθ' ὧν ἡ ἐπιβουλή. Τὸ δ' αἴτιον, ὡς τῇ συνεχίᾳ ¹⁵ τῶν ὄρκων καὶ τῇ πυκνότητι τὸν ἄθλιον ἀπαιτήσωσι καὶ στερήσωσι τῆς ζωῆς, καίτοι γε τὰ πολυορκίας τεκμήριον ἀπιστίας. οὐ πίστεως τῷ γε νοῦν ἔχοντι· θεῷ δὲ τούναντιον ἄμφειν ἢ ¹⁶ τῶν ὄρκων ¹⁷ ἐν τοῖς τοιοῦτοις παράθεσις. Ἰστω ¹⁸ γὰρ πᾶς ἰνομότως ¹⁹ ἄδικα ὄρν, ὡς οὐκ εὐορκεῖ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὄρκον ἀνατρέπει, ὃ τὰ καλὰ τε καὶ δίκαια πάντως ἐπισφραγίζετα· ὁ δὲ ταῖς ἐλπίσι τῶν ὄρκων θαρρῶν ἀφύλακτος ²⁰ μένει καὶ ἡ ²¹ τούτων εἰς αὐτὸν ἠκόντων οὐ φεύγει ἢ καὶ χαίρων εἰς αὐτοὺς εἰσὶται (;) οἱ δὲ μακρόθεν αὐτὸν ὀρῶντες ἄλλος ἄλλω διαλαλεῖ, μηδὲν εὐφημον οὐδ' ὀνομαστί ²² προσαγορεύοντες. ἀλλ' ἀπιστον, ἄδικον, ὕβριστήν, ἐχθρόν, ἄθεον, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον ἅμα τοῖς ῥήμασιν ἐπένησον καὶ τέλος, ὅσον εἰς ἐπιθυμίαν ἐτελείτο, τὸ μέγιστον ἄγος, ἀνθρωποκτονίαν, ἐργαζόμενοι, διαφοροῖς τρόποις ²³ ἤδη γεγεννημένον, ξίφισιν ἢ ῥοπάλοις

πρὸς ὑπερβάλλοντες ² ἴσως ³ οὐ ⁴ ἀτοπώτερον
⁵ λυττῶντες ⁶ ἠδικηκόσεν ⁷ ὀνομασμένους ⁸ οὐχ'
⁹ τῶν ¹⁰ εὐορκίας ¹¹ πεπονημένοι ¹² ὄρκως, ἀπλοῦς
¹³ ἢς ¹⁴ φᾶς ¹⁵ συνεχία ¹⁶ ἢ ¹⁷ ὄρκων
¹⁸ ἴστω ¹⁹ ἰνομοτως ²⁰ ἀφύλακτος ²¹ ἢ ²² εὐφη-
μον οὐδονομαστί ²³ τρόπων

ἢ λίθοις ἢ θέλεισιν ἢ τοῖς προστυχοῦσιν ἑτέροις. Ὁ δὲ χειρὸν, ὡς οὐδὲ νεκροῖς τοῖς σώμασιν ἐπέτραπον ὅσα τὰ νομιζόμενα δίκαια, οὐδ' ἠλέουν. ὥστε ἐπαμύσασθαι¹ κόνιν καὶ τὰ σώματα αὐτῶν συγκρούσαι², οὐδὲ ταφῆς ἀξιοῦσι. λαβόντες οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως· ἀλλ' ἐμπαίζουσι μὲν κῦτοῖς πρότερον ὡς κτήνητοι, εἶτα ῥύπαντες ἄτακτα χαίροντες ἀπαλλάττονται, κτηνῶσι καὶ σαρκόδροις³ θηρσὶν εὐωχίαν⁴ γίνεσθαι πεποιθμένοι. Φθάνει ἐν ὑπερφῶ τὸ ζῆφος ἄχρι γυναικῶν ἐγκύων⁵ καὶ τῶν νηπίων· τὸ δ' αἴτιον ὡς φασί, φόβος⁶ τῶν γεννηθησομένων⁷, μή ποτ' ἂν ἄρρενα⁸ ἦ, καὶ τὸν πατρικὸν φόνον ἐπεκδικήσειεν ἀνδρωθέντα· τὸν αὐτὸν δὲ καὶ περὶ τῶν σφόδρα νηπίων εἶλεγον λόγον. Τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὁ μηδὲ παραβῆλλεσθαι τοῖς προτέροις ἂν δύναίτο, ὡς βραχυτάτα μέρη τετελευτηκότων ἀνταυμόντες σωμάτων⁹, καὶ ταριχεύσαντες, ἔφερον καὶ ποτοῖς ἢ ὄψοις βλάπτοντες πρότερον, περὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς εὐωχίας ἠδέως πραγματευόμενοι διατελοῦσιν. Ἀριστον μὲν τῶν ἐκείσε ταύρων ἢ κριῶν σφάζαντες εὐωχοῦντο, αἶνον¹⁰ δ' ἐκφορήσαντες¹¹ ἄθρουν, εὖ μάλα κατακριθέντες ἠκρατίζοντο¹². Τοιοῦτοις ἤθεσιν ἐξαιρέτοις προσέχοντες ἀργαλειωτάτων δεινῶν καὶ ἀπεχθεστάτων αἴτιοι γίνονται, ἀναλαβόντες ἀνωθεν ἐκ προγόνων κατὰ τινα συγγενείας διαδοχὴν καὶ εὐληρον ἀνόσιον ἅμα καὶ ἀπαραίτητον, σεμνονόμενοι μᾶλλον αὐτοῖς ἢ τῇ σφενδόνη Γύγης καὶ πλατάνῳ Κύρος¹³ χρυσῇ. Εἰ δὲ τινε συνεβῆκε καὶ τὴν φύσιν ἀγαθὸν εἶναι¹⁴ ποτε, ἀλλ' οὐκ ἐφείταται δρᾶν ὅσον εἶπετο¹⁵ γνώμη. Νόμος γὰρ αὐτοῖς ἕτερος οὐδὲν ὑστερίζειν ὅσων¹⁶ ἐξ ἔθους ἦν, οὐδ' ἀμιάντους¹⁷ διατελεῖν πώποτε¹⁸, ἀλλὰ προσαπτομένους¹⁹ ἀεὶ τῶν φόνων, ὅπως τὰς ὑπὲρ τῶν ὀρκῶν εὐχὰς ὧσιν ἔτοιμοι καιροῖς τοῖς προσήκουσιν ἀκωλύτως ἐπιτελεῖν· καὶ τέλος ὡς νικηφόροι στεφάνων ἀξιοῦσιν αὐτοῦς²⁰ καὶ κληρονόμους εἶναι τῶν παρ' αὐτῶν γε πεφονευμένων οἷς βέβηλα μὲν καὶ τὰ χρήματα, εἰ καὶ τοῖς χαρακτηῆσι δόκιμα, παράσημα²¹ δὲ καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰ ζῶα, εἰ καὶ τὰς προσόδους μεγάλα· καὶ τίμια. Ταῦτα διαστροφῶς ταῖς ψυχαῖς συνεχόμενοι καὶ ῥαδίως²²

¹ ἐπαμύσασθαι² συγκρούσαι³ σαρκόδροις⁴ εὐωχία⁵ ἐγκύων⁶ φόβω⁷ γεννηθησομένων⁸ ἄρρεν⁹ σωμάτων¹⁰ οἶνον¹¹ ἐκφορήσαντες¹² ἠκρατίζοντι¹³ κύρος¹⁴ ἀγαθὸν εἶναι ποτε¹⁵ εἶπετο¹⁶ ὅσων¹⁷ ἀμιάντους¹⁸ πώποτε¹⁹ προσαπτομένους²⁰ αὐτοῦς²¹ παράσημα²² ῥαδίως

E. V. ΔΕΛΤΑΣ Κ. Τ. Π
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τοὺς τρόπους διαπλάττοντες καὶ τὰ ἦθη, οἱ¹ μὲν ἀθείοις ἐχρῶντο καὶ ἀνοσίοις, οἱ δ' ἔπασχον ἔλσεινῳς, ἢ μᾶλλον, εἰ χρὴ τάληθές² εἰπεῖν, οἱ αὐτοὶ ποτὲ μὲν δρῶντες, ποτὲ δὲ καὶ πάσχοντες, κακὸν ὅμοιον ὧν διέθεντο παθόντες, οὐδενὸς αὐτὰ κωλύσαι³ τῶν ἀρχόντων⁴ ἰσχύσαντος πώποτε, καὶ ταῦτα πολλῶν καὶ μεγάλων ἐκεῖσε γεγενημένων, ἕως ἂν ὁ θαυμασίος βασιλεὺς οὕτως αὐτοῖς ἀνατείλας ἄφνω εὐδαιμόνας τε καὶ μακαρίους τοὺς πρὶν ἀπέφηνε κακοδαιμόνας καὶ τὸν εἰς ἀλλήλους διέλυσε πόλεμον, καὶ μάχην ἔρηξε τὴν αὐτῶν καὶ τὸ γένος ἅπαν αὐτοῖς ἡμέρωσε γενναίως καὶ θαυμαστῶς, τοῖς μὲν ὑγιεινὰ τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ἔρρωμένως⁵ ἔχειν, πᾶσι δὲ τὰ κέλ्लιστα πεποιημένοις καὶ δέοντα Ποιεῖ δ' οὖν αὐτὰ γνώσει καὶ δυνάμει ξένης χρησάμενος, τῇ μὲν αὐτοῦς παραινέσας ὅσον εἰκός, τῇ δὲ τὰ φρούρια λύσας αὐτῶν, οἷς θάρρουντες ἄ μὴ θέμις δρᾶν ἐβουλεύοντο. Τρόποις τοιούτοις τὸ χρηστὸν αὐτοῖς ἦθος ἐχαρίσατο. Αὐτὸ βασιλέως ἔργον τῶν πάλαι δοξαζομένων θαυμασιώτερον.

Τὰ δύο ταῦτα χωρία, διεξοδικώτερον δὲ τὸ τοῦ Ἀργυροπούλου, διεκτραγωδοῦσι τὴν ἀναρχίαν τὴν κρατοῦσαν ἐν Μάνῃ πρὸ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον καθόδου τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, ὅστις παρ' ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων μαρτυρεῖται παύσας τὴν κρατοῦσαν κακοδαιμονίαν. Οὐχ ἦττον ἢ περιγραφή τοῦ Ἀργυροπούλου γνωρίζει ἡμῖν κατάστασιν πραγμάτων οὐ πόρρω ἀπέχουσαν τῶν μεταγενεστέρων ἐθίμων τῶν Μανιατῶν καὶ ἐνθυμιζουσαν ἰδίως τὰς παρ' αὐτοῖς περὶ τοῦ λεγομένου αἵματος μέχρι καὶ τῆς σήμερον κρατούσας συνηθείας. Προφανὲς λοιπὸν εἶνε ἢ ὅτι ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Ἀργυρόπουλος κολακικώτερον τοῦ δέοντος ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Μανουὴλ Παλαιολόγον τὴν τελείαν κατάπαυσιν τῶν δεινῶν ἢ μᾶλλον ὅτι ἐπανῆλθον τὰ πράγματα εἰς τὸ πρότερον καθεστῶς καὶ ἐπέστρεψαν οἱ Μανιαῖται εἰς τὰ πάτρια ἔθη κατὰ τὰς κατόπιν ἐπελθούσας ἐν Πελοποννήσῳ ἀνωμαλίας, ἰδίως δ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τουρκο-

¹ οἱ   ² τ' ἀληθές   ³ κωλύσαι   ⁴ ἀρχόντων κατὰ διόρθωσιν τοῦ
τὸ πρῶτον γραφέντος ἀρχόντων   ⁵ ἔρρωμένως

κρατίας. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν, ὅτι παροδικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ λύσις τῶν φρουρίων ἧς ποιεῖται μνειάν ὁ Ἀργυρόπουλος, ἅτινα εἶνε πάντως οἱ γνωστοὶ πύργοι τῶν Μανιατῶν οἱ καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ὑφιστάμενοι.

Ἐν δὲ καὶ μόνον βαρβαρικὸν ἔθιμον φαίνεται πράγματι τελείως ἐκλιπὸν μετὰ τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπίσκεψιν τοῦ αὐτοκράτορος, οὐ δὲν γίνεται ἔκτοτε πλέον μνειία, ἔθιμον, οὐ καὶ τὴν προτέραν ὑπαρξιν ἠγνοοῦμεν μέχρι τοῦδε. Εἶνε δὲ τὸ ὑπὸ τε τοῦ Ἰσιδώρου καὶ τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις ἀναγραφόμενον, καθ' ὃ οἱ Μανιάται τῶν μέσων αἰώνων μετὰ τὸν φόνον ἐχθροῦ τινος ἀποκόπτοντες δάκτυλον ἢ μέλος ἔτερον τοῦ νεκροῦ ἐνέβαπτον αὐτὸ παρά τὸν πότον εἰς τὴν κύλικα καὶ προέπινον εἰς τοὺς φίλους. Καὶ ταῦτα μὲν εἶδομεν μαρτυροῦντα τὸν Ἰσιδώρον. Κατὰ δὲ τὸν Ἀργυρόπουλον, ὀλίγον διαφόρως διατυποῦντα τὸ αὐτὸ ἔθος, ἀπέτεμνον βραχύτατα μέρη τετελευτηκότων, καὶ ταριχεύοντες αὐτὰ ἐνέβαπτον εἰς ποτὰ ἢ ὄψα, ποιούμενοι χρῆσιν αὐτῶν κατὰ τὰς εὐωχίας.

Τὸ μεσαιωνικὸν τοῦτο ἔθος τῶν Μανιατῶν δὲν ἦτο μεμαρτυρημένον μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Εἶνε δὲ ὁ λεγόμενος μασχαλισμὸς τῶν ἀρχαίων. Τοῦτου μνημονεύουσιν ὅτε Αἰσχύλος¹ καὶ ὁ Σοφοκλῆς² καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος³, σαφῶς δ' ἐκθέτουσιν ὁποῖός τις ἦτο οἱ σχολιασταὶ αὐτῶν καὶ οἱ λεξικογράφοι⁴.

¹ Χοηφόροι στ. 499.

² Ἠλέκτρα στ. 445. Ἐν Τρωίλῳ ἰ Σουίδα ἐν λ. ἰ μ α σ χ α λ ἰ σ θ ε ι ι.

³ III, 377. IV, 478.

⁴ Ἴδε ἰδίως τὰ ταύτῃσθημα γινώσκων τοῦ Σουίδα καὶ Φωτίου ἐν λ. Μασχαλισμοῦ Ἀριστοφάνης παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν Ἠλέκτρῳ κεῖσθαι τὴν λέξιν ἔθος σημαίνουσαν· οἱ γὰρ φωνεύσαντες ἐξ ἐπιβουλῆς τινὰ (Φωτίου· τινὰς) ὄπῃ τοῦ τὴν ἐξ λέξι· τὴν λείπει παρὰ Φωτίου) μῆνιν ἐκκλίειν ἀκαιοτηγμάσαντες μῖσθα τοῦτον καὶ ὀρθοθεύσαντες ἐξεκρέμασαν (Φωτίου· ὀρθοθεύσαντες ἐξεκρήμασαν) τοῦ τραχίλου διὰ τῶν μασχαλῶν διεύραντες, καὶ μασχαλισμοῦ προσηγόρευσαν. Ἠρόδ. Σουίδα ἐν λ. Μασχαλισθῆναι· Εἰδῶσθε τῶν ἀναρωσθέντων εἰς τὰς κεφαλὰς ἀπομίσησεν τὰ ξίφη ὡσπερ ἀποτροπιαζόμενοι τὸ μῦθος τὸ ἐν τῷ φόνῳ ἢ ὅτι ἐπὶ ταῖς κηθίοντο τοῦ φονεμένου· τὰ ἄκρα ἔτεμνον καὶ περὶ τὴν μασχάλην αὐτοῦ ἐκρέμαζον αὐτὰ, ἵνα, φασὶν, ἀσθενή-

Ἐκτενῶς δὲ περὶ τῶν χωρίων αὐτῶν καὶ τῆς σημασίας τοῦ μασχαλισμοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Erwin Rohde¹.

Καὶ δὲν γίνεται μὲν παρὰ τῷ Ἰσιδώρῳ καὶ τῷ Ἀργυροπούλῳ μνεία τῆς διὰ τῶν μασχαλῶν διαπεράσεως τῶν ἠκρωτηριασμένων μελῶν τοῦ φονευθέντος, ἀλλ' εἶνε προφανές, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐταρίχευον ταῦτα καὶ ἐρύλασσον, καθ' ἃ μαρτυρεῖ τοῦτο ὁ Ἀργυρόπουλος περὶ τῶν Μανιατῶν τῶν μέσων αἰώνων. Μόνον δὲ δὲν εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ἔθος τῆς εἰς τὰ ποτὰ καὶ τὰ ὄψα ἐμβάψεως τῶν τεταριχουμένων τούτων δακτύλων ἢ ἄλλων μικρῶν μελῶν τοῦ νεκροῦ. Ἄλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι τοῦ πάντως παναρχαίου μανιατικοῦ ἔθους ἢ γένεσις εἶνε ἢ αὐτὴ καὶ τῶν μασχαλισμάτων ἢ ὑπὸ τῶν προμνησθέντων σχολιαστῶν καὶ λεξικογράφων ἀναγραφομένη, ἦτοι ὁ σκοπὸς ἀποφυγῆς τῆς μήνιος τοῦ φονευθέντος.

¹ ἴσῃται πρὸς τὸ ἀντιτίσασθαι τὸν φόνον καὶ Ἀπολλώνιος « Ἐξάσματα τέμνε θανάτῳ » περὶ τοῦ Ἰάσονος. Ἡ δὲ οἱ θρώοντες ἐμφύλιον φόνον ἠκρωτηρίαζον τοὺς ἀφαιρούμενους, ἐκ παντὸς μέρους τοῦ σώματος ἀποτιμνόμενοι, καὶ περιήκτον ἑαυτοῖς τὰ ἄκρα συνείροντες, διὰ τούτων ὡς περὶ τὴν δύναμιν ἐκείνων ἀφαιρούμενοι, διὰ τὸ μὴ παθεῖν ἐς ὑστερόν τι θεινὸν παρ' ἐκείνων. Ἐφόρον δὲ εἰς τὰς μασχάλας τὰ ἄκρα ὁ μασχαλισθῆναι ἔλεγον. Σοφοκλῆς « Σκέψαι γὰρ εἴ σοι προσφιλῶς αὐτῆ δοκεῖ γέγρα τὰδ' ὄν τάφοισι δέξασθαι νέκυς, ἐφ' ἧς θανῶν ἄτιμος ὡς τε δυσμενῆς ἐμασχάλισθη, κατὰ λουτροῖσιν κάρη κηλίδας ἐξέμαξε » περὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος.

² Psyche εκδ. β' Freiburg i. B. 1898 Τόμ. Α' σ. 322-326.